

לכבוד שבת קדש – פרשת תולדות תש"ף

זוהב הארץ ההיא טוב – זו תלמודה של א"י

דף שבועי לעיסוק בסוגיות ארץ ישראליות – נכתב ע"י חגי צמיר

ירושלים למלכותו (משנה סנהדרין י': א-ב) שוב אנו מוצאים את השימוש בשורש ע.ת.ר. מדהים לראות את התייחסותם של חז"ל לענין. מנשה מוצא את עצמו עומד ביסורים קשים ועונש כבד ואז אומר המדרש **כיון שלא הועיל לו כלום אמר זכור אני שהיה אבי מקרא אותי את הפסוק הזה "בצר לך ומצאוך כל הדברים האלה באחרית הימים ושבת עד ה' אלהיך ושמעת בקולו כי אל רחום ה' אלהיך לא ירפך ולא ישחיתך ולא ישכח את ברית אבותיך אשר נשבע להם"** ומכיוון שנזכר בפסוק זה החליט לקרוא לקב"ה. והיו מלאכי השרת מסתמין את החלונות שלא תעלה תפילתו של מנשה לפני הקדוש ברוך הוא והיו מלאכי השרת אומרים לפני הקדוש ברוך הוא רבונו של עולם אדם שעבד ע"ז והעמיד צלם בהיכל אתה מקבלו בתשובה אמר להן אם איני מקבלו בתשובה הרי אני נועל את הדלת בפני כל בעלי תשובה. מלאכי השרת מנסים למנוע מתפילתו של מנשה לעלות לסני כסה הכבוד, והקב"ה לא מסכים עם פמליה של מעלה. מה עשה לו הקדוש ברוך הוא חתר לו חתירה מתחת כסא הכבוד שלו ושמע תחינתו ומסיים הירושלמי הדא היא דכתיב [דברי הימים ב לג יג] ויתפלל אליו ויעתר לו וישמע תחינתו וישיבהו. . . . וידע מנשה כי ה' הוא האלהים באותה שעה אמר מנשה אית דין ואית דיין. (ירושלמי סנהדרין פרק י הלכה ב). כאשר ישנה חתירה אמיתית לקראת מטרה טובה, הקב"ה מסייע וחותר מצידו לקראתנו. כך אנו מוצאים במדרש לגבי תפילתו של יצחק ויעתר יצחק. כמו ויחתר יצחק, כאדם שחותר בקיר לפתוח לו פתח: . . . ויעתר כלומר ויחתר, כמו שיצחק מחתר פתח רחמים, כך הקדוש ברוך הוא שמח לעשות רצון צדיק לפתוח לו פתח רחמים (שכל טוב בראשית חיי שרה - תולדות פרק כה). גם בספר הזוהר ישנה התייחסות לתפילה המיוחדת הזו של ויעתר יצחק. ויעתר יצחק דצלי צלותיה וחתר חתירה לעילא לגבי מזלא על בנין. . . וכדין ויעתר לו יי' אל תקרי ויעתר לו אלא ויחתר לו, חתירה חתר ליה קודשא בריך הוא וקביל ליה וכדין ותהר רבקה אשתו, תא חזי עשרין שנין אשתהי יצחק עם אחתיה ולא אולידת עד דצלי צלותיה (זוהר בראשית פרשת תולדות דף קלז עמוד א). עשרים שנים נמצא יצחק עם רבקה אשתו והקב"ה חתר לו חתירה רק כאשר התפלל את אותה תפילה מיוחדת – עתירה.

זו כנראה הסיבה בגללה מצאו חכמים צורך להוסיף לברכת העבודה של תפילת מוסף בימים מיוחדים וְתַעֲרַב לְפָנָיו עֲתִירָתָנוּ כְּעוֹלָה וְכִקְרָבָן. מקור התוספת הוא בנוסח ארץ ישראל הקדום.

כמעט שני עשורים חי יצחק עם רבקה ואין להם ילדים. בן 40 היה יצחק כאשר לקח את רבקה לאשה וַיְהִי יִצְחָק בֶּן אַרְבָּעִים שָׁנָה בְּקָחְתוּ אֶת רַבֵּקָה וּרְקָה בְּהִיּוֹתוֹ בֶּן 60 נולדו הילדים וַיִּצְחָק בֶּן שְׁשִׁים שָׁנָה בְּלֵדַת אִתָּם: מצד אחד כבר אחרי עשר שנים ללא ילדים יכול היה יצחק לקחת אשה אחרת או לגרש את אשתו כפי שלמדנו גם מאברהם. ומצד שני הוא אוהב את רבקה ורוצה ילדים רק ממנה. כמו שאומר המדרש **לנכח אשתו, מלמד שהיה יצחק שטוח כאן והיא שטוחה כאן ואומר רבש"ע כל בנים שאתה נותן לי יהיו מן הצדקת הזו אף היא אמרה כן כל בנים שאת עתיד ליתן לי יהיו מן הצדיק הזה** (בראשית רבה תולדות פרשה סג) מן הסתם עמדו והתפללו שניהם במשך השנים. שפכו שיח ודמעות לפני הקב"ה כמו כל זוג שרוצה ילדים ולא זוכה להם. מה אם כן השתנה?

התורה שמספרת לנו על האבות משתמשת במילה חדשה וַיַּעֲמֵר יִצְחָק לְה' לְנִכְחַת אִשְׁתּוֹ כִּי עָקְרָה הָיָה וַיַּעֲתֵר לוֹ ה' וַתִּהְיֶה רַבֵּקָה אִשְׁתּוֹ: לא תפילה, לא שיח, וגם לא עמידה כפי שמופיע במקומות אחרים בהם האבות התפללו אלא עתירה. מה יש בה בעתירה שהיא שונה ומשנה את המציאות. מדוע רק אחרי שיצחק עותר אל הקב"ה, הקב"ה נעתר לו. ננסה ללכת בעקבות חז"ל ולהבין מעט יותר. רבי לוי אמר **משל לבן מלכים שהיה חותר על אביו לימול ליטרא של זהב והיה זה חותר מבפנים וזה חותר מבחוץ** (בראשית רבה תולדות פרשה סג). עתירה היא חתירה - התקדמות מכוונת ומאומצת לקראת מטרה. כך כאשר חותרים במשוטים וגורמים לסירה לנוע בכיוון אליו אתה מבקש להתקדם, וכך גם בשפה הצבאית היום "חתירה למגע". כאשר אתה חותר אל המטרה, המטרה מתקרבת אליך. כך במדרש זה חותר מבפנים וזה חותר מבחוץ יש התקדמות משני הצדדים לקראת המגע שיביא לתוצאה המקווה. כדי לעמוד מעט על פוטנציאל עוצמת החתירה ותוצאותיה נתבונן במאמרי חז"ל הבאים. כל ישראל יש להם חלק לעולם הבא... ומיד ממשיכה ומציינת ואלו שאין להם חלק לעולם הבא. בין אלו שאין להם חלק לעולם הבא נמנה המלך מנשה. שלשה מלכים וארבעה הדיוטות אין להם חלק לעולם הבא שלשה מלכים ירבעם אחאב ומנשה. מענין לראות שרבי יהודה אינו מסכים עם חכמים וקובע **מנשה יש לו חלק לעולם הבא**. הטיעון לדברי רבי יהודה הוא שנאמר (דברי הימים ב' לג) ויתפלל אליו ויעתר לו וישמע תחנתו וישיבהו

נוסח "ותערב" שהתקבל במנהג אשכנז כולל את שינוי חתימת הברכה הרגילה, "המחזיר שכינתו לציון" לחתימה "שאותך לבדך ביראה נעבוד" המבוסס על חתימת ברכת העבודה שנהגה בזמן שבית המקדש היה קיים (שהרי אז לא צריך היה לומר "המחזיר שכינתו לציון"). בירושלמי מופיע סיום זה כחתימת ברכת העבודה לאחר קריאת התורה של הכהן הגדול ביום הכיפורים בבית המקדש. זו גם החתימה שנהגה בנוסח ארץ ישראל אף לאחר החורבן, כפי שעולה מסידורי הגניזה הקהירית. הפוסקים קשרו בין אמירת החתימה מימי המקדש, לברכת כהנים שאף היא שריד מעבודת המקדש, שינוי זה בחתימת הברכה גרר בקורת הלכתית בקרב חלק מהפוסקים, ובראשם הגר"א. בשל התנגדות זו, רבים, בעיקר בארץ ישראל, נוהגים לומר "ותערב" מבלי לשנות את החתימה, אנו מבקשים שהעתירה = חתירה שלנו אל הקב"ה שמבקשת לפתוח פתחים בקירות וחלונות לא רק שתתקבל אלא שתהיה עריבה לפני הקב"ה, ותוביל להחזרת שכינה לציון

בשנת 1864 חתר ג'ון מקגרגור בסירתו הקטנה "רוב רוי" במטרה למפות את תוואי הירדן. בדרכו עבר ליד גבעה בה ראה שרידים והמקום נקרא בפי הערבים קסר אל עת'רה, שם שהתגלגל לשמו העברי היום "מצד עתרת". המצד הניצב על גדת הירדן צפן במשך שנים רבות את סודו. בשנת 1994 החלו חפירות ארכיאולוגיות שגילו את סודו של המבצר הנעלם .

מצד עתרת הוקם בסמוך למימיו של נהר הירדן, על תל חורבות בו נמצאו שרידי יישוב שהחל להתקיים בתקופת הברונזה ואוכלס לסירוגין עד לתקופה הערבית. הוא הוקם בימי מלכותו של המלך בלדווין הרביעי כדי לאבטח את הגשר החוצה את נהר הירדן, עליו עברה הדרך הראשית בין טבריה לדמשק. על המעבר הגנו אבירי המסדר הטמפלרים ממקום מושבם במצודת צפת. תקופת השקט המדיני שקדמה לבניית המצד, כמו גם היות האזור כולו אזור ספר מרוחק, הביאו לכך שההגנה על המעבר החשוב התבססה בעיקרה על סיורים מזדמנים ומחנות צבא ארעיים. תחת שלטונו של המלך אמלריך, חלה התדרדרות ביחסים בין הנוצרים למוסלמים, וסכנת הפלישה המוסלמית לשטחי ממלכת ירושלים הצלבנית התגברה. לכן, פנו האבירים הטמפלרים אל המלך בלדווין בבקשה לביצור המעבר החשוב שבשליטתם. בתחילה סירב המלך לבקשת האבירים, מכיוון שביצור גבולות שכזה היווה

הפרה של החוזה עליו חתם המלך בשנת 1175 מול צלאח א-דין.

לאחר לחץ כבד מצד אבירי צפת, נעתר המלך לבקשה ובסתיו 1178 החלה הבנייה. העבודות נערכו תחת אבטחה כבדה שהעניק צבא המלך לבנאים. בלדווין עצמו הגיע למקום באוקטובר 1178 ופיקח אישית על עבודות הבנייה. משהגיעה הידיעה על ביצור המעבר לצלאח א-דין שלח שליחים אל בלדווין והציע 60,000 מטבעות זהב בתמורה להפסקת העבודות. ההצעה סורבה כמו גם זו שהגיעה אחריה שהציעה 100,000 מטבעות זהב.

באפריל 1179 הסתיימה עיקר בנייתו של המבצר. ב-27 במאי של אותה השנה הגיע צלאח א-דין בראש צבאו למקום, והטיל מצור על המבצר. במהלך המצור הצליח אחד האבירים על החומה לפלח בירית חץ את ליבו של אחד משרי הצבא המוסלמים. מה שהביא לנסיגת הצבא המוסלמי תוך הבטחה לחזור. ב-24 באוגוסט חזר הצבא המוסלמי. שהחל לחפור מנהרות מתחת ליסודות המבצר, ומשהגיעו אל יסודותיו של מגדל העוז העלו באש את תומכות העץ שתמכו בתקרת המנהרות והביאו להתמוטטותו של המגדל. עם נפילת חומות המבצר החל טבח ביושביו. מצד עתרת נהרס עד היסוד לאחר כעשרה חודשים מאז שנבנה.

במהלך החפירות במקום שהחלו בשנת 1994 הופתעו החוקרים למצוא שבר אנכי באמצעיהן של החומות הצפונית והדרומית, כאשר צדן המזרחי של חומות שבורות אלו "הועתק" למרחק של 2.1 מטרים ביחס לחלק המערבי של אותן חומות. בראש החומה נתגלו שרידי מסגד וגם בו יש "הזזה" של הקירות. תזוזות אופקיות אלו מוסברות על ידי החוקרים בשורה של רעידות אדמה שפקדו את האזור. ריבוי הפגיעות כתוצאה מרעידות אדמה במקום מוסברת בהמצאות התל עליו הוקם המבצר במרכזו של השבר הסורי אפריקאי ותזוזת חלקי המבצר והמסגד הם אמצעי מדויק ורב ערך לחקר תזוזות הלוחות הטקטוניים באזור זה. עם בניית המבצר ניתן לו הכינוי (שסטלה - "מבצר קטן"), לאחר התבוסה המוחצת שהנחילו לצלבנים, החלו המוסלמים מכנים את המקום קסר אל עת'רה - "מבצר הכישלון", כזכר לתבוסה הצורמת. שמו העברי של המבצר, מצד עתרת הוא גלגול פונטי של השם.

כמה סימלי הוא שבמצד עתרת מוצאים את השבר בקיר המלמד אותנו כי חתירה ומעבר דרך הקירות הסוגרים אפשרית, באמצעות התפילה המיוחדת הנקראת עתירה שעריבה היא אצל הקב"ה.

בברכת שבת שלום ומבורך – הגי עמיצור

לקבלת הדף במייל היכנסו לקישור <https://lp.vp4.me/fw3x>